

Normativ-huquqiy hujjatning tartibga solish ta'sirini baholash bo'yicha HISOBOT

1.	Normativ-huquqiy hujjat turi, nomi va rekvizitlari	O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 6-maydagi "Iste'mol krediti to'g'risida"gi O'RQ-33 son Qonuni
2.	TSTBni o'tkazuvchi davlat organi yoki tashkiloti	O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki
3.	Vakolatli organlarning xulosalari olinganligi	Iqtisodiyot va moliya vazirligi (02/21-27-5/22147) Raqobat qo'mitasi (901/01-11)
4.	Sana	21.08.2026
Tartibga solish ta'sirini baholash natijalari		
5.	Xulosa Tahlil natijalariga ko'ra, iste'mol kreditlarini berishni nazarda tutuvchi tartibga solish usuli amalda ishlamoqda. Ammo, tahlil davomida bir qancha salbiy ta'sir va oqibatlar aniqlangan. Shuni inobatga olib, mazkur tartibga solish usulini amalda saqlab qolgan holda mavjud muammoli masalalarni ko'rib chiqish va qonunga tegishli o'zgartish va qo'shimchalar kiritish zarurati mavjud.	
6.	Hujjatning ta'sir doirasi Iste'mol kreditining obyektlari — bu jismoniy shaxsning (iste'molchining) tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan va shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun sotib olinadigan tovarlar, ishlar yoki xizmatlardir. Jumladan: Iste'mol tovarlari: maishiy texnika, mebellar, smartfon va boshqalar. Iste'mol ishlari va xizmatlari: ta'lim (o'qish uchun to'lov), davolanish, dam olish (sayyohlik), uy-joyni ta'mirlash va boshqa maishiy xizmatlar. Iste'mol kreditining subyektlari – iste'molchi va kredit beruvchi tashkilotlardir. Iste'molchi — O'zbekiston fuqarosi, chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan jismoniy shaxs. Kredit beruvchi tashkilotlar ham o'z navbatida quyidagi turlarga bo'linadi: Banklar – iste'mol krediti bozorining asosiy ishtirokchilari bo'lib, foizlar asosida moliyaviy iste'mol krediti beruvchi tashkilotlardir. Nobank kredit tashkilotlari –mikromoliya tashkilotlari va lombardlar. Ishlab chiqaruvchi tashkilotlar – o'z mahsulotlarining sotuv hajmini oshirish maqsadida iste'mol kreditini (tovar krediti yoki bo'lib-bo'lib to'lash shaklida) to'g'ridan-to'g'ri xaridorga taqdim etuvchi korxonalardir. Realizatsiya qiluvchi tashkilotlar – chakana savdo do'konlari, marketpleyslar va savdo tarmoqlaridir.	
7.	Hujjatning natijadorligi va samaradorligi 2025-yilda tijorat banklari tomonidan ajratilgan iste'mol kreditlari hajmi 23,1 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, nobank kredit tashkilotlari hissasi 9 mlrd so'm atrofida shakllandi. So'nggi uch yilda 566 mingdan ortiq avtokredit va 463 mingdan	

ziyod ta'lim kreditlari ajratilgani aholining ushbu turdagi moliyaviy mahsulotlarga talabi yuqori ekanini ko'rsatadi.

Nasiya mijozlari soni 1,9 mln kishiga yetgan va bir kishi hisobiga o'rtacha 3 ta shartnoma to'g'ri kelgan. Bu holat iste'mol talabining qarz hisobidan moliyalashtirilayotganini ko'rsatadi va kelgusida qarz yuki bilan bog'liq xavflar mavjudligini anglatadi.

Bundan tashqari, 2023-yildagi o'zgartirishlardan so'ng qonunning ta'sir doirasi yanada kengayib, nafaqat mahalliy, balki import tovarlar uchun ham kredit ajratishga ruxsat berilishi bozorda sog'lom raqobatni yuzaga keltirdi va iste'molchilarga keng tanlov imkoniyatini taqdim etdi.

8. **Hujjatning ijobiy va salbiy oqibatlari**

Ijobiy oqibatlar

Iste'mol krediti aholining moddiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarining tezlashtirishda muhim iqtisodiy va ijtimoiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. U jismoniy shaxslarga uy-joy jihozlari, maishiy texnika yoki avtomobillarni uzoq vaqt davomida pul yig'ib yurmasdan, darhol xarid qilish imkoniyatini yaratadi. Bu esa oilalarning kundalik turmush sharoitlarini tezroq yaxshilashga va qulaylik darajasini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, zarur maishiy texnika yoki transport vositasiga ega bo'lish ish unumdorligini oshirishga, vaqtni tejashga va hayot tarzining yengillashishiga olib keladi.

Salbiy oqibatlar

Iste'mol krediti olishning salbiy jihatlari ham mavjud bo'lib, ular asosan moliyaviy xavf va mas'uliyat bilan bog'liq. Eng avvalo, kredit bo'yicha foizlar, komissiyalar va qo'shimcha to'lovlar sababli xarid qilingan tovar yoki xizmatning yakuniy qiymati ancha qimmatlashadi. Natijada, aholi rejalashtirilganidan ko'ra ko'proq mablag' to'lashga majbur bo'ladi.

Bugungi kunda iste'mol kreditlari bozorida kuzatilayotgan eng og'riqli muammolardan biri – reklamalardagi axborot manipulyatsiyasi orqali iste'molchining ishonchiga kirish va unga noaniq moliyaviy yuklarni yuklashdir. Xususan, “foizsiz kredit” yoki “ortiqcha to'lovsiz muddatli to'lov” kabi jozibador shiorlar ko'pincha marketing niqobi bo'lib xizmat qilmoqda. Amaliyotda esa tovar tannarxining sun'iy oshirilishi yoki reklamada tilga olinmagan yashirin komissiyalar va xizmat haqlari hisobiga mijoz baribir bozor bahosidan ancha yuqori haq to'lashga majbur bo'lmoqda.

Bundan tashqari, iste'mol kreditlarining oson va tez rasmiylashtirilishi ba'zi hollarda impulsiv xaridlarni ko'paytiradi, ya'ni zarur bo'lmagan tovarlar uchun ham qarzga kirishga undaydi. Bu holat uzoq muddatda oilaviy byudjetga salbiy ta'sir ko'rsatib, moliyaviy barqarorlikka ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, qarzdorlik bosimi psixologik tushkunlik va stress holatlariga olib kelishi ehtimoli ham mavjud.

Mazkur hisobotning to'g'riligi va ma'lumotlarning ishonchliligini tasdiqlayman.

Tartibga solish ta'sirini baholash natijalariga oid MA'LUMOTLAR

1. Tartibga solish usulining ta'sir doirasi

Iste'mol kreditining obyektlari — bu jismoniy shaxsning (iste'molchining) tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan va shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun sotib olinadigan tovarlar, ishlar yoki xizmatlardir. Jumladan:

- Iste'mol tovarlari: maishiy texnika, mebellar, smartfon va boshqalar.
- Iste'mol ishlari va xizmatlari: ta'lim (o'qish uchun to'lov), davolanish, dam olish (sayyohlik), uy-joyini ta'mirlash va boshqa maishiy xizmatlar.

Iste'mol kreditining subyektlari esa iste'molchi va kredit beruvchi tashkilotlardir.

Iste'molchi — O'zbekiston fuqarosi, chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan jismoniy shaxs.

Raqamlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, **2023-2025 yillarda 1,06 mln.**dan ortiq fuqaro banklar va nobank kredit tashkilotlaridan moliyaviy iste'mol krediti olgan (*1-jadval*).

1-jadval

T/r	Yillar	Moliyaviy iste'mol krediti olgan shaxslar soni, <i>shundan:</i>	
		banklar	nobank kredit tashkilotlari
1	2023-y.	572 310	78
2	2024-y.	231 199	203
3	2025-y.	264 628	106

Kredit beruvchi tashkilotlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- Banklar;
- Nobank kredit tashkilotlari;
- Ishlab chiqaruvchi tashkilotlar;
- Realizatsiya qiluvchi tashkilotlar.

Moliyaviy iste'mol krediti

Moliyaviy iste'mol krediti beruvchi tashkilotlar o'z navbatida quyidagi turlarga bo'linadi:

Banklar — iste'mol krediti bozorining asosiy ishtirokchilari bo'lib, ular jismoniy shaxslarga keng ko'lamli xizmatlarni taklif etadi. Banklar odatda eng past foiz stavkalarini taqdim etadi, biroq mijozning to'lov qobiliyati va kredit tarixiga nisbatan qat'iy talablar qo'yadi. Ular kredit mablag'larini naqd pulsiz shaklda

sotuvchining hisob raqamiga o'tkazish yoki mijozning bank kartasiga moliyaviy iste'mol krediti sifatida ajratish huquqiga ega;

Nobank kredit tashkilotlari — bu guruhga mikromoliya tashkilotlari va lombardlar kiradi. Ularning asosiy ustuvorligi — kredit ajratish tezligi va hujjatlarning kamligida (ko'pincha faqat pasport talab qilinadi). Foiz stavkalari banklarga nisbatan yuqoriroq bo'lsa-da, ular bankdan kredit olishi qiyin bo'lgan yoki kichik miqdordagi mablag'ga tez ehtiyoj sezgan aholi qatlami uchun qulay hisoblanadi; Hozirgi kunda respublikada mavjud bank va nobank kredit tashkilotlaridan **35 tasi** moliyaviy iste'mol kreditlari taqdim etmoqda (2-jadval).

2-jadval

T/r	Yillar	Moliyaviy iste'mol krediti beruvchilar soni	
		banklar*	nobank kredit tashkilotlari**
1	2023-y.	29	2
2	2024-y.	29	3
3	2025-y.	29	6

Iste'mol krediti bozorining asosiy ishtirokchilari bo'lgan tijorat banklari, shuningdek, mikromoliya tashkilotlari va lombardlarni o'z ichiga oluvchi nobank kredit tashkilotlari faoliyati bevosita **O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki** tomonidan nazorat qilinadi. Markaziy bank ushbu subyektlarga litsenziya berish, prudensial normativlarni belgilash va kredit axboroti almashinuvini nazorat qilish orqali iste'mol kreditlari berish tizimining faol ishlashini ta'minlaydi.

Tovar iste'mol kreditlari

Tovar iste'mol krediti beruvchi tashkilotlar ham o'z navbatida quyidagi turlarga bo'linadi:

Ishlab chiqaruvchi tashkilotlar — o'z mahsulotlarining sotuv hajmini oshirish maqsadida iste'mol kreditini (tovar krediti yoki bo'lib-bo'lib to'lash shaklida) to'g'ridan-to'g'ri xaridorga taqdim etuvchi korxonalardir. Masalan, mahalliy mebel yoki maishiy texnika ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini o'rtakashlarsiz, ma'lum muddatga bo'lib to'lash sharti bilan sotishlari mumkin. Bunda kredit shartnomasi bevosita ishlab chiqaruvchi va xaridor o'rtasida tuziladi;

Realizatsiya qiluvchi tashkilotlar — bular chakana savdo do'konlari, marketpleyslar va savdo tarmoqlaridir. Ular tovarni ishlab chiqaruvchidan olib, iste'molchiga yetkazish jarayonida o'zlarining ichki muddatli to'lov (rassrochka) tizimlarini taklif qilishadi. Bunday tashkilotlar ko'pincha banklar bilan hamkorlikda (integratsiyalashgan holda) ishlaydi yoki o'z aylanma mablag'lari hisobidan mijozga tovarni olishiga imkon yaratadi.

Bugungi kunda “tovar iste’mol krediti” tushunchasi ancha zamonaviylashib, nafaqat moliyaviy bozorda, balki xalq tilida ham turli yangi atamalar bilan qo‘llanilmoqda. Hozirgi vaqtda mazkur jarayon asosan “muddatli to‘lov” (rassrochka) va “BNPL” (Buy Now, Pay Later — hozir sotib ol, keyin to‘la) shakllarida keng tarqalmoqda.

Tovar kreditining **muddatli to‘lov** (rassrochka) shakli ko‘pincha sotuvchi do‘kon va sotib oluvchi xaridor o‘rtasidagi kelishuv asosida amalga oshirilib, tovar qiymati 3, 6, 12 oyga yoki boshqa muddatlarga beriladi va xaridor tomonidan bu muddat ichida bo‘lib to‘lanadi. Ko‘p hollarda bu xizmat “0% ustama” sifatida reklama qilinsa-da, amalda tovarni sotuvchi foydasi tovarning tannarxi ustiga foyda qismi qo‘shiladi.

Fintex sohasidagi eng yangi trend sifatida **nasiya savdo** yoki **BNPL** (Buy Now, Pay Later) xizmatlari ham turli servislar (*Uzum Nasiya, Yandex Market*) orqali tez sur‘atlar bilan ommalashmoqda. Uning asosiy xususiyati shundaki, ortiqcha hujjatlarsiz, faqat mobil ilova orqali 5–10 daqiqa ichida limit olish va tovar xarid qilish mumkin. Bu usul ayniqsa onlayn xarid qiluvchilar orasida keng tarqalgan bo‘lib, bankka borish talab etilmaydi, barcha jarayon telefon yoki boshqa aloqa vositalari orqali bajariladi. Bu yerda bank foizi qo‘llanilmaydi, balki tovar ustiga belgilanadigan **ustama** nazarda tutiladi va shartnoma tuzilayotgan paytdayoq tovarning yakuniy narxi aniq belgilab qo‘yiladi.

Shu bilan birga, yuqoridagi xizmatlarning qulayligi iste’molchilarda ma’lum psixologik yengillikni yuzaga keltirib, ayrim hollarda daromadga nisbatan ortiqcha qarz olishga sabab bo‘lishi mumkin. Natijada shaxsning qarz majburiyatlari ortib, bu holat “**qarz yuki**” ko‘payishi sifatida namoyon bo‘ladi.

Ayni paytda iste’mol krediti bozorida o‘ziga xos huquqiy determinatsiya kuzatilmoqda. Ya’ni, o‘z mahsulotlarini muddatli to‘lov asosida sotuvchi ishlab chiqaruvchi korxonalar hamda savdo do‘konlari va marketpleyslar kabi realizatsiya qiluvchi tashkilotlarning iste’molchilar bilan yuzaga keladigan kredit munosabatlarini nazorat qiluvchi vakolatli **regulyator mavjud emas**. Bu esa kredit beruvchi subyektlarning va kredit shartnomalarining **aniq hisobi yuritilmasligiga** olib kelmoqda. Shuningdek, onlayn shaklda nasiya savdoga ishlovchi tashkilotlar iste’molchining **qarz yukini baholamasdan** ularga kredit yoki bo‘lib to‘lashga tovar berish holatlari juda ko‘p kuzatilmoqda.

Singapur Markaziy banki tomonidan nasiya bozori uchun joriy qilingan chora-tadbirlar to‘plami kredit qobiliyatini baholashdan tortib ma’lumotlarni oshkor qilish, marketing strategiyalari va kredit ma’lumotlarini almashish kabi jihatlarni qamrab oladi. Bundan tashqari, kechiktirilgan to‘lovlar bo‘yicha ruxsat etilgan **chegara miqdori** (2 ming Singapur dollari (1,5 ming AQSH dollari)) o‘rnatilgan. Nasiya savdo provayderlariga iste’molchilar moliyaviy qiyinchilikka uchraganda **qo‘shimcha nasiya** bilan bog‘liq tranzaksiyalarni amalga oshirishga yo‘l qo‘ymaslik tartibi belgilangan;

O‘zbekistonda Kredit-axborot tahliliy markazi (KATM) kredit byurosi bilan shartnoma tuzgan chakana savdo korxonalari soni **307 tani** (bundan 53 tasi YATT) tashkil etmoqda (2025-yil). Soliq qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra esa **119 ta**

marketpleys qo‘mitadan ro‘yxatdan o‘tib savdo faoliyatini boshlagan (2026-yilgacha). Biroq ushbu raqamlar tovar iste‘mol krediti beruvchi tashkilotlarning jami hisobini ko‘rsatmaydi.

Shuningdek, tijorat banklari va mikromoliya tashkilotlaridan farqli o‘laroq, ushbu subyektlarning kreditlash faoliyati ixtisoslashgan moliyaviy nazoratdan tashqarida qolmoqda, bu esa sohada yagona davlat siyosatini yuritish, foiz stavkalarini muvofiqlashtirish va iste‘molchilarning qarz yukini markazlashgan holda monitoring qilish tizimining nazoratsiz qoldirilishiga olib kelmoqda.

2. Tartibga solish usulining natijadorligi ko‘rsatkichlari

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, **2025 yilda** banklar tomonidan berilgan moliyaviy iste‘mol kreditlari hajmi **23,1 trln. so‘m**, nobank kredit tashkilotlari tomonidan iste‘mol kreditlari hajmi **9 mlrd.so‘m**ni tashkil etdi (3-jadval).

3- jadval

T/r	Yillar	Taqdim etilgan moliyaviy iste‘mol krediti summasi (mlrd.so‘m)	
		Banklar tomonidan	nobank kredit tashkilotlari tomonidan
1	2023-y.	40 148	5
2	2024-y.	18 549	16
3	2025-y.	23 153	9

Ta’kidlash joizki, so‘nggi 3 yil davomida eng ommabop iste‘mol kreditlaridan **avtokreditlar** hisoblanib, tijorat banklari va nobank tashkilotlar tomonidan **566 ming**dan ortiq shartnomalar asosida kreditlar ajratilgan. Shu bilan birga **463 ming**dan ortiq shartnomalar asosida **ta’lim kreditlari** ajratilgan. Umuman olganda, banklar tomonidan ajratilgan iste‘mol kreditlari hajmida keskin tebranishlar kuzatilgan bo‘lsa, nobank kredit tashkilotlari segmentida nisbatan o‘zgaruvchan, biroq barqaror bo‘lmagan o‘sish va pasayish jarayonlari qayd etilgan.

Tovar iste‘mol krediti o‘zgarish tendensiyasi

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda nasiya savdosi iqtisodiy muomalaning nisbatan yangi va jadal rivojlanayotgan institutlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Ushbu hodisa, bir tomondan, uy xo‘jaliklari iste‘mol faolligining oshishiga, aholining uzoq muddat foydalaniladigan tovarlarga bo‘lgan talabini qondirishga hamda ichki bozor aylanmasini rag‘batlantirishga xizmat qilayotgan ijobiy iqtisodiy omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Biroq, ikkinchi tomondan, nasiya asosida xarid qilish amaliyotining kengayishi aholining real daromadlari bilan yetarli darajada muvofiqlashtirilmagan holda qarz majburiyatlarining ortib borishiga, jumladan, yashirin yoki norasmiy qarz yukining shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Yevropa Kengashi tomonidan 2023-yil oktyabr oyida “Iste’mol krediti to‘g‘risida”gi qonunning yangi tahriri tasdiqlandi. Mazkur qonunchilik nasiya savdo kreditlarini o‘z ichiga olgan holda, iste’molchilarni ortiqcha qarzdorlikka olib kelishi mumkin bo‘lgan qarz berish amaliyotlaridan himoya qilishni kuchaytirishga yo‘naltirilgan.

Shvetsiya nasiya provayderlari Shvetsiyaning Moliyaviy nazorat idorasidan “Iste’mol krediti to‘g‘risida”gi qonunga muvofiq litsenziya olishlari kerak.

Avstraliya nasiya savdoni tartibga solish sohasida yetakchi mamlakatlardan biri bo‘lib, 2023-yil may oyida mamlakat hukumati “Kredit to‘g‘risida”gi qonunga nasiya savdoni tartibga solishga qaratilgan o‘zgartirishlarni kiritishni taklif qilgan. Ushbu o‘zgartirishlarga muvofiq, ma’lumotlarni oshkor qilish talablari kuchaytirilishi va nasiya savdo provayderlari kredit litsenziyasiga ega bo‘lishi talabi belgilanmoqda.

Markaziy bank tomonidan o‘tkazilgan **2025 yilgi** tahlillarga qaraganda, O‘zbekistonda **Kredit-axborot tahliliy markazi** (KATM) kredit byurosi bilan shartnoma tuzgan chakana savdo korxonalari soni **307 tani** (bundan 53 tasi YATT) tashkil etmoqda.

Hududlar kesimida mazkur korxonalarining 36,2 foizi Farg‘ona viloyatida, 23,2 foizi Toshkent shahrida, 12,6 foizi Namangan viloyatida, 7,5 foizi Andijon viloyatida hamda 5,5 foizi Toshkent viloyatida ro‘yxatdan o‘tgan.

Iqtisodiy faoliyat turlari (IFUT-2 bo‘yicha) kesimida KATM tizimiga ulangan korxonalarining **37 foizi** maishiy texnika tovarlari chakana savdosi, **25 foizi** – ixtisoslashmagan do‘konlarda boshqa tovarlar chakana savdosi (bir nechta turdagi tovarlar savdosi), **11 foizi** – axborot va kommunikatsiya uskunalari savdosi hamda **8 foizi** mebel va maishiy jihozlar savdosi faoliyati bilan shug‘ullanmoqda (2025-yil).

Ta’kidlash joizki, **2024 yilda** yuqoridagi nasiya tashkilotlaridagi jami mijozlar soni **1,9 mln kishini** (1,1 mln erkaklar, 0,8 mln ayollar) tashkil etgan.

Shu bilan birga, so‘nggi **7 yilda** bo‘lib to‘lash segmentining jadal rivojlanishi fonida nasiya savdo tashkilotlari tomonidan jalb qilingan bank krediti mablag‘lari hajmi 2018-yildagi **22,3 mlrd so‘mdan** 2024-yilda **1 169,8 mlrd so‘mgacha** yoki **52 barobarga** oshdi.

Markaziy bank tomonidan o‘tkazilgan tahlillarga ko‘ra, 2023-2024-yillarda nasiya savdo korxonalari bilan tuzilgan shartnomalar soni 2023-yil fevral oyidagi 13,5 mingdan 2024-yil dekabr oyida 973 minggacha oshdi (72,6 barobar) va mazkur davrda o‘rtacha shartnoma miqdori barqaror 1,2 mln so‘m atrofida shakllanib kelgan.

Shu bilan birga, 2024-yilda bir kishiga **3 ta shartnoma** to‘g‘ri kelgan bo‘lsa, 2023-yilda bu ko‘rsatkich **2 tani** tashkil etgan. Nasiya iste’molchilarining 52,1 foizida (971 ming kishi) 1 ta nasiya shartnomasi, 17,7 foizida (330 ming kishi) – 2 ta shartnoma rasmiylashtirilgan bo‘lsa, 4,4 foizida yoki 82 ming kishida 10 ta shartnomadan ko‘proq. Qayd etish kerakki, ushbu raqamlar aholi iste’molining

tobora qarz mablagʻlari hisobiga shakllanayotganini va kelgusida toʻlov qobiliyati bilan bogʻliq xavflar saqlanib qolayotganini anglatadi.

3. Tartibga solish usulining ijobiy va salbiy oqibatlar

Ijobiy oqibatlar

1. Aholi uchun moddiy ehtiyojlarni tezroq qondirish imkoniyati mavjud.

Isteʼmol krediti aholining moddiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarining tezlashtirishda muhim iqtisodiy va ijtimoiy vosita sifatida namoyon boʻladi. U jismoniy shaxslarga uy-joy jihozlari, maishiy texnika yoki avtomobillarni uzoq vaqt davomida pul yigʻib yurmasdan, darhol xarid qilish imkoniyatini yaratadi. Bu esa oilalarning kundalik turmush sharoitlarini **tezroq yaxshilashga** va **qulaylik darajasini oshirishga** xizmat qiladi. Masalan, zarur maishiy texnika yoki transport vositasiga ega boʻlish ish unumdorligini oshiradi, vaqt tejalishiga va hayot tarzining yengillashishiga olib keladi.

2. Kreditorlarning moliyaviy rivojlanishga olib kelmoqda.

Isteʼmol krediti berish butun mamlakat iqtisodiyoti uchun zanjirsimon reaksiya beruvchi kuchli **drayver** vazifasini oʻtaydi. Isteʼmol krediti tizimi rivojlangan sari, aholining xarid qobiliyati sunʼiy ravishda emas, balki kelajakdagi daromadlar hisobiga kengayadi, bu esa bozordagi tovar va xizmatlarga boʻlgan yalpi talabning keskin ortishiga olib keladi. Talabning bunday oʻsishi ishlab chiqarish korxonalarini oʻz faoliyatini kengaytirishga, yangi texnologiyalarni joriy etishga va mahsulot hajmini oshirishga undaydi. Isteʼmol krediti berish amaliyoti aholining joriy daromadlari va kutilayotgan kelajakdagi daromadlari oʻrtasidagi vaqtinchalik nomutanosiblikni bartaraf etadi. Yaʼni, subyekt kelajakdagi kapitalini bugungi isteʼmolga transformatsiya qiladi. Moliyaviy isteʼmol krediti beruvchi tashkilotlar uchun isteʼmol krediti bu **aktivlar diversifikatsiyasi** demakdir. Bu esa bozor konyunkturasida tovar zaxiralarining tez aylanishiga va iqtisodiyotda pul massasining aylanish tezligiga (velocity of money) ijobiy taʼsir oʻtkazadi.

Salbiy oqibatlar

1. Qarz yuki hisoblamasligi aholining qarz yuki miqdori oshishiga sabab boʻlmoqda.

Oʻzbekistonda 2024-yil 1-iyuldan boshlab qarz yuki koʻrsatkichini joriy etish orqali aholiga kredit berish talablariga oʻzgartirish kiritilgan (roʻyxat raqami **3618**). Agar qarz oluvchi daromadining **60 foizini** qarzni toʻlash uchun ishlatasa, banklar kredit berishdan bosh tortishlari kerak. Shu bilan birga, 2025-yil 1-yanvardan boshlab bu koʻrsatkich **50 foizgacha** qisqartirildi.

Markaziy bank tomonidan aholining qarz yuki koʻrsatkichini joriy etilgan, u oʻrtacha kredit toʻlovlarining qarz oluvchining oʻrtacha oylik daromadiga nisbati orqali hisoblanadi.

***Qarz yuki ko'rsatkichi** — bu qarz oluvchi o'rtacha oylik daromadining soliqlar chegirib tashlangan, barcha mavjud kreditlari va qarzlari bo'yicha shartnoma to'lovlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ulushi hisoblanadi.*

Past QYUK qiymati qarz oluvchining daromadlari va xarajatlari balansi mavjud kreditlar bo'yicha to'lovlarni o'z vaqtida to'lashga imkon berishini ko'rsatadi. Yuqori daraja esa ortiqcha qarzni bildiradi, ya'ni qarz oluvchi har oy daromadining asosiy qismini qarzni to'lashga sarflashga majbur bo'ladi.

Ammo mazkur tartib qonun bilan belgilanmaganligi, ushbu tartibga rioya qilishning ijrosi past ekanligi ko'rsatmoqda.

Belorus, Ukraina, Rossiya, Qirg'iz Respublikasi, Slovakiya, Moldova, Polsha kabi davlatlarning iste'mol kreditlari bo'yicha qonunchiligida qarz yukini hisoblash majburiyati va tartibi belgilab qo'yilgan.

Jumladan, Markaziy bank tomonidan birgina 2025-yilning o'zida 17 ta bank, 7 ta mikromoliya tashkiloti va 1 ta lombardda qarz oluvchi jismoniy shaxslarning qarz yukini tartibga solishga oid alohida masalalar yuzasidan jami 27 ta inspeksiya o'tkazilgan.

O'tkazilgan inspeksiya jarayonida **37 mingdan ortiq** holatda qarz oluvchilarning qarz yuki ko'rsatkichi belgilangan me'yordan oshiqcha bo'lsa-da kreditlar ajratilganligi, **106 mingdan ortiq** holatda qarz yuki ko'rsatkichi hisob-kitoblari noto'g'ri hisoblanganligi va **7 mingdan ortiq** holatda qarz yuki ko'rsatkichlari umuman hisoblanmasdan kreditlar ajratilganligi aniqlangan. Shu bilan birga, 7 ta bankda jismoniy shaxslarga kreditlar ajratilishida qarz yuki hisoblanmasligi yoki inobatga olinmasligi bo'yicha belgilangan me'yorga amal qilinmaganligi ma'lum bo'lgan.

Yuqoridagi raqamlar qarz yukini hisoblash majburiyatini qonun bilan belgilash zaruratini ko'rsatadi.

2. Kreditorlar reklamalarda aldov va chalg'itishlar bilan kreditlar taqdim etmoqda.

Reklamalarning haqqoniyligini va shartnoma shartlarida fuqarolarning huquqlari kamsitilmasligi **Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi** tomonidan nazorat qilinadi.

Xususan, qo'mita tomonidan **2023–2025-yillar** davomida iste'mol kreditlari beruvchi **25 ta** tashkilot, jumladan banklar, to'lov va mikromoliya tashkilotlari hamda muddatli to'lovga tovar sotuvchi subyektlar tomonidan reklama va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonunchilik talablari buzilganligi holatlari aniqlangan. Mazkur holatlar yuzasidan Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 12-oktyabrdagi 225-sonli qaroriga muvofiq belgilangan tartibda ishlar qo'zg'atilib, ularga nisbatan tegishli choralar, jumladan ko'rsatmalar berish va jarimalar qo'llash orqali ta'sir choralari ko'rilgan.

*Hattoki, qo'shni **Qirg'iz Respublikasining** 28-oktyabr 2025-yilda qabul qilingan "Iste'mol krediti to'g'risida"gi qonunida **aldov yo'lidagi reklama uchun** kredit beruvchilarga javobgarlikni zimmasiga olish bo'yicha majburiyat yuklangan.*

Shuningdek, so‘nggi **uch yil** davomida Qo‘mitaga iste‘molchilardan jami **10 mingdan ortiq** murojaat kelib tushgan. Ularni ko‘rib chiqish natijasida iste‘molchilar foydasiga **99,6 mlrd so‘m** mablag‘ni qayta hisob-kitob qilish ta‘minlangan. Mazkur murojaatlarning **3 599 tasi** moliyaviy xizmatlar (bank, to‘lov tizimlari, mikrokredit va lombardlar), **2 235 tasi** muddatli to‘lov shartnomalari va to‘lovlar, **5 166 tasi** esa muddatli to‘lov va onlayn xaridlar doirasida savdo qoidalari buzilishi bilan bog‘liq masalalarga taalluqli bo‘lgan.

Ukraina, Armaniston, Moldova, Belarus davlatlari qonunlarida alohida modda bilan belgilangan. Jumladan, Ukraina qonunchiligiga ko‘ra, kredit “foizsiz” yoxud “0% kredit” ostida berilishi haqidagi, shuningdek mazmunan va mohiyatan shunga o‘xshash ma’lumotlarni ko‘rsatish taqiqlanadi.

3. Aholi uchun qarz yukining oshishi kuzatilmoqda.

Iste‘mol krediti olishning salbiy jihatlaridan biri — kredit bo‘yicha foiz stavkalari, bank komissiyalari va turli qo‘shimcha to‘lovlar sababli xaridning umumiy qiymati sezilarli darajada oshib ketishidir. Dastlab qulay va arzon bo‘lib tuyulgan kredit shartlari amalda uzoq muddat davomida **katta moliyaviy yukni** yuzaga keltiradi. Natijada, iste‘molchi asl narxdan ancha yuqori summani to‘lashga majbur bo‘ladi, bu esa iste‘molchining byudjetiga qo‘shimcha yuklama keltirib chiqaradi va boshqa zarur ehtiyojlar uchun ajratiladigan mablag‘larni qisqartiradi. Fuqarolarning o‘z moliyaviy imkoniyatlarini yetarlicha baholamasdan kredit olishi natijasida **ortiqcha qarzдорlik**ka tushib qolish xavfidir. Agar daromad manbalari barqaror bo‘lmasa yoki kutilmagan holatlar, masalan, ish o‘rnining yo‘qolishi, sog‘liq bilan bog‘liq muammolar yuzaga kelsa, kredit majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarish qiyinlashadi. Bu holat jarima va penya qo‘llanilishiga, sud jarayonlariga hamda fuqaroning kredit tarixining yomonlashishiga olib kelishi mumkin, bu esa kelgusida moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini keskin cheklaydi.

Qarz yuki dinamikasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, **2026 yil 1 yanvar** holatiga jismoniy shaxslar bo‘yicha muammoli kreditlar qoldig‘i **1,2 trln. so‘m**dan ortiqni tashkil etgan. Mazkur ko‘rsatkich 2024-yilning shu davriga nisbatan keskin oshib, ikki yil ichida qariyb **5 barobarga** ko‘paygan bo‘lib, o‘sha vaqtda muammoli kreditlar hajmi **347 mlrd. so‘m** atrofida bo‘lgan. Bu esa jismoniy shaxslar qarz yukining sezilarli darajada ortib borayotganini ko‘rsatadi.

Sud tomonidan **undirilgan** iste‘mol krediti to‘lovlari (moliyaviy va tovar kreditlari) soni 2024-yilda **429 806 tani** tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilda **833 775 taga** yetgan va natijada mazkur ko‘rsatkich bir yil davomida **94 foizga** oshgani kuzatilgan. Bu esa kredit oluvchilar tomonidan qarz majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarish bilan bog‘liq muammolar ortib borayotganini ko‘rsatadi.

4. Fuqarolarning kredit olish bo‘yicha o‘ylamasdan qaror qabul qilishiga olib kelmoqda.

Iste‘mol kreditlarining tez va soddalashtirilgan tartibda rasmiylashtirilishi ayrim hollarda mas‘uliyatsiz va **o‘ylamasdan qaror qabul qilish**ga sabab bo‘ladi.

Reklama va qulay takliflar ta'sirida fuqarolar real ehtiyoj bo'lmagan tovar va xizmatlar uchun ham qarzga kirib qolishlari mumkin. Bunday impulsiv xaridlar uzoq muddatda moliyaviy muvozanatni buzadi, doimiy qarzdorlik holatini keltirib chiqaradi. Katta qarzdorlikning mavjudligi esa yakunda insonda **bosim, stress** va **psixologik tushkunlik** holatlarining kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Shartnoma imzolangandan so'ng, mablag'lar darhol emas, balki ma'lum muddat o'tgandan so'ng o'tkazilishi qarz oluvchiga vaziyatni xotirjamlik bilan ko'rib chiqish va zarur bo'lganda kreditni bekor qilish uchun vaqt berish amaliyotini joriy etish lozim. Bu masofaviy (onlayn) shaklda olingan iste'mol kreditlarini qaytadan tekshirish, va turli xil moliyaviy firibgarliklarni (misol uchun, boshqa shaxslar tomonidan firibgarlik yo'li bilan kredit olinganda) oldini olish imkonini beradi.

***Rossiya Federatsiyasi**da iste'mol krediti shartnomasi bo'yicha pul mablag'lari kredit summasiga qarab kamida **4 soat** yoki **48 soat o'tgach** beriladi. Mazkur talablar kredit summasi yoki kredit limiti oshirilgan hollarda ham qo'llaniladi. Kredit yoki mikromoliya tashkiloti qarz oluvchini pul mablag'lari berilish muddati hamda kreditdan voz kechish huquqi haqida yozma shaklda xabardor qilishi shartligi belgilangan.*

***Buyuk Britaniya**da qarz oluvchi tartibga solinadigan iste'mol krediti shartnomasidan hech qanday sabab ko'rsatmasdan **14 kun** ichida voz kechish huquqiga (cooling-off period) ega. Bu norma qarz oluvchiga majburiyatni ongli ravishda baholash imkonini beradi.*

***Qozog'iston**da internet orqali tuzilgan, mol-mulk garovi bilan ta'minlanmagan iste'mol krediti bo'yicha pul mablag'lari shartnoma imzolangan paytdan boshlab kamida **24 soat o'tgach** beriladi.*

Shuningdek, ushbu qoida iste'molchilarning impulsiv qarorlar qabul qilishi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ortiqcha qarzdorlik yukining oldini olishga xizmat qiladi. Amaliyotda mijozlar ko'pincha agressiv marketing yoki shoshilinch ehtiyoj ta'sirida o'z to'lov qobiliyatlarini yetarlicha tahlil qilmasdan kredit majburiyatlarini zimmlariga oladilar.

5. "Iste'mol krediti to'g'risida"gi qonunda bir qancha huquqiy muammo va bo'shliqlar mavjud.

Qonunda belgilangan normalar bugungi davr talabi bo'yicha taqqoslaganda birmuncha eskirgan. Jumladan, Qonunda uning asosiy tushunchalari, prinsiplari belgilanmagan. Shuningdek, xalqaro qonunchilik bilan taqqoslaganda quyidagi **muammo va kamchiliklar** mavjud:

- kunlik foiz limiti yo'qligi qarz yukini oshirmoqda;
- kredit beruvchi tashkilot iste'molchining qarz yukini hisoblash majburiyati va tartibini belgilanmagan;
- reklamada yashirin foiz va qo'shimcha to'lovlar aholini chalg'itishini oldini olish bo'yicha mexanizmlar qonunda belgilab berilmagan;

- kredit beruvchi tashkilotlar tomonidan kredit byurolariga qarz oluvchi ma'lumotlarini taqdim etish shartlarini belgilanmagan;
- tovar iste'mol krediti berilganda ustama asosida berish amaliyoti belgilanmagan;
- iste'molchilarga axborot xatini taqdim etish lozimligi bo'yicha kredit beruvchiga majburiyat belgilanmaganligi kredit mijozlarni chalg'itilishi va risklarni oshishiga olib kelmoqda;
- hozirda iste'mol kreditlash masofaviy (onlayn) shaklga o'tgan bo'lsa-da, qonunda yetarlicha tartibga solinmagan;
- tovar iste'mol kreditida uchinchi shaxslarning ishtiroki (*tovarni sotuvchi yoki realizatsiya qiluvchi tashkilotlar*) doirasida ularning huquq va majburiyatlari chgarasi aniq belgilanmagan;
- kredit olishda amalda qonunda mavjud hujjatlar talab etilmaydi (raqamlashtirilgan) va boshqalar.

4. Tartibga solish usulining samaradorligi (iqtisodiy tahlili)

Tartibga solish usulining samaradorligi iqtisodiy jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak, tartibga solish usuli tomonlarga bir qancha foyda va xarajatlar olib keladi.

Iste'molchilar (*ya'ni, jismoniy shaxslar*) tovarlar, ishlar va xizmatlar uchun pul yoki tovar ko'rinishida kredit olish orqali zarur **ehtiyojlarni darhol qondirish** imkoniga ega bo'ladilar. Bu ular uchun hayot sifatini tezroq yaxshilash va turmush shartlarini yanada tezroq qulaylashtirish imkonini yaratadi. Biroq, bu jarayonda asosiy summadan tashqari foizlar, komissiya va qo'shimcha to'lovlar kabi xarajatlar paydo bo'ladi, shuningdek, kredit olish qarzдорlik va moliyaviy yukni ham olib kelishi mumkin. Shu sababli, iste'molchilar uchun kredit olishning ijobiy ta'siri bor, ammo qisman salbiy oqibatlar ham mavjud. Bu esa o'z navbatida fuqarolarning **qarz yuki** oshib ketishi bilan asoslanadi.

Jumladan, 2026-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, jismoniy shaxslarning kredit portfelidagi jami **muammoli kreditlari** qoldig'i **6 trln.** so'mga yaqinlashdi. Shundan iste'mol kreditlari ulushi **1,2 trln.** so'mdan oshiqni tashkil qilmoqda (*4-jadval*).

4- jadval

T/r	Yillar	Jismoniy shaxslarning muammoli kreditlari qoldig'i (<i>mlrd.so'm</i>)	
		jami summasi	ulardan, iste'mol kreditlari summasi
1	01.01.2024-y. holatiga	2 547	347
2	01.01.2025-y. holatiga	5 364	1 597

3	01.01.2026-y. holatiga	6 000	1 224
---	------------------------	-------	-------

Bu esa aholi uchun katta qarz yuki mavjudligini ko'rsatadi. Qarz yukini oshib ketishini oldini olishning yo'llaridan biri bu qonun bilan maksimal kunlik foiz stavkasini belgilashdir.

*Ta'kidlash joizki, **Qirg'iz Respublikasining** 2025-yilda qabul qilingan "Iste'mol kreditlari to'g'risida"gi Qonunida (2025-yil 28-oktyabr, № 237) iste'mol krediti bo'yicha foiz stavkasiga **kunlik maksimal miqdor** belgilangan. Jumladan, ushbu qonunning 8-moddasida iste'mol krediti bo'yicha maksimal foiz stavkasi bir kunda 0,08 foizdan oshmasligi kerak.*

*Bundan tashqari, **Rossiyaning** "Iste'mol kreditlari to'g'risida" deb nomlangan Qonunida (2013-yil 21-dekabr, № 353) iste'mol krediti bo'yicha kunlik foiz stavkasiga maksimal miqdor belgilangan. Jumladan, ushbu qonunning 5-moddasi 23-bandida iste'mol krediti bo'yicha **maksimal foiz stavkasi** bir kunda 0,8 foizdan oshmasligi kerak.*

*Bundan tashqari, **Ukrainada** 2016-yilda qabul qilingan Iste'mol kreditlari to'g'risidagi qonunning 8-moddasida **yillik va kunlik maksimal foiz stavkasi** belgilab qo'yilgan.*

Kredit beruvchi tashkilotlar esa tovarlar, ishlar va xizmatlar uchun pul yoki tovar ko'rinishida kredit berish orqali foizlar va boshqa to'lovlar evaziga daromad olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu ularning moliyaviy samaradorligini oshiradi va bozordagi ulushini kengaytiradi. Shu bilan birga, ular uchun kredit berish jarayonida moliyaviy risk va pulni vaqtincha yo'qotishlar, shuningdek reklama va marketing xarajatlari ham yuzaga keladi. Shunday bo'lsa-da, odatda bu jarayon kredit beruvchi tashkilotlar uchun umumiy samarali va ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistondagi nasiya bozoridagi holatni o'rganish va uni bank krediti bilan qiyoslash maqsadida eng ommabop elektronik tovarlardan biri sifatida **iPhone 17 Pro Max (256 GB)** mobil telefoni tanlab olinib, mazkur tovarning maishiy texnika do'konlaridagi narxlari, bo'lib to'lash shartlari bo'yicha narx shakllanishi va ularga qo'shimcha ustamalarning qanday qo'shilishi, shuningdek, ushbu tovarning bank kreditiga to'g'ri keladigan foiz stavkalari o'rganildi.

Hozirgi kunda tovarni bo'lib to'lashga beruvchi savdo korxonalaridan biri "Mediapark"da iPhone 17 Pro Max smartfonining 256 GB xotiraga ega Silver (kumushrang) talqini **20 999 000 so'm** naqd narxda taklif etilmoqda. Ushbu qurilmani biryo'la sotib olish imkoniyati bo'lmagan xaridorlar uchun **Uzum Nasiya** xizmati orqali bo'lib to'lashga berish imkoniyati taqdim etilgan. Mazkur shartlarga ko'ra, mijoz smartfonni 12 oy davomida har oy 2 362 387 so'mdan to'lab borish evaziga xarid qilishi mumkin. Bu esa bir yil yakunida qurilmaning **umumiy tannarxi** 28 348 644 so'mga aylanishini anglatadi.

Agar ushbu muddatli to'lov shartlarini tahlil qiladigan bo'lsak, mahsulotning naqd narxi va nasiya savdodagi jami summasi o'rtasidagi farq **7 349 644 so'mni** tashkil etadi. Bu ko'rsatkich asosiy summaning **35 %** miqdoridagi yillik ustama bilan sotilayotganidan dalolat beradi.

Ushbu taklifni O‘zbekiston moliya bozoridagi bank foizlari bilan taqqoslaganda, o‘ziga xos **farqlarni** ko‘rish mumkin. Bugungi kunda aksariyat tijorat banklari tomonidan taklif etilayotgan iste‘mol kreditlari **o‘rtacha 26%** dan **30%** gacha bo‘lgan stavkalarda tebranmoqda. Demak, Uzun Nasiya orqali rasmiylashtirilgan iPhone 17 Pro Max xaridi an‘anaviy bank kreditiga qaraganda taxminan **5%** dan **9%** gacha **yuqoriroq ustamaga** ega. Boshqa nasiya tashkilotlarida (*Alifnasiya, Open, Variant, IMAN*) ham bu farq banklarga qaraganda 5-15 % gacha yuqoriroq ekanligi ko‘rinmoqda.

Shunga qaramay, banklardagi murakkab hujjatbozlik, kafillik talablari va uzoq vaqt talab etuvchi jarayonlarni hisobga olgan holda, ko‘plab xaridorlar tezkor va oson rasmiylashtiriladigan nasiya savdo variantini afzal ko‘rmoqdalar.

Manfaatdor tomonlar	Tartibga solish usuli	Foyda	Xarajat
Savdo tashkilotlari vositasida to‘lov tashkilotlari	Ustama hisobiga tovarni bo‘lib to‘lashga berish	O‘rtacha 35-45 % qo‘shiladigan ustama	Banklardan jalb qilingan kredit mablag‘lari
Tijorat banklari (nobank)	Foiz hisobiga tovarni sotib olish uchun pul ko‘rinishida kredit berish	O‘rtacha 26-30 % miqdorida moliyaviy iste‘mol krediti	Moliyaviy risk va mablag‘ni vaqtincha yo‘qotishlar, reklama va marketing xarajatlari

Yuqoridagi tahlillarga asoslanib, aholining qarz yukini haddan ortiq oshib ketishini oldini olish maqsadida nasiya savdo tashkilotlarining qo‘shayotgan ustamalari miqdoriga maksimal limit o‘rnatish imkoniyatini ko‘rib chiqish lozim.

5. TSTB hisoboti muhokamadan o‘tkazilganligi to‘g‘risida ma’lumot

TSTB hisoboti jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazish maqsadida Markaziy bankning rasmiy saytiga (<https://cbu.uz/oz/documents/list-projects-normative/>) joylashtirildi.

Jamoatchilik muhokamasi 2026-yilning 10-sentyabridan 20-sentyabrigacha davom etdi va taklif va e‘tirozlar kelib tushmadi.

6. Normativ-huquqiy hujjatni baholashga imkon beradigan boshqa ma’lumotlar

Baholashga imkon beradigan boshqa ma’lumotlar mavjud emas.

7. Xulosa

Tahlil natijalariga ko‘ra, iste‘mol kreditlarini berishni nazarda tutuvchi tartibga solish usuli amalda samarali ishlamoqda va belgilangan maqsadlarga mos keladi. Ammo, tahlil davomida bir qancha salbiy ta’sir va oqibatlar aniqlangan.

Shuni inobatga olgan holda, mazkur tartibga solish usulini amalda saqlab qolgan holda mavjud muammoli masalalarni hal etish lozim.

Tahlil natijalari asosida iste'mol krediti berish sohasini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagilar **taklif etiladi**:

1. Tovar iste'mol krediti munosabatlarida uchinchi shaxslar ishtirokini to'liq huquqiy tartibga solish, ya'ni sotuvchi/realizatsiya qiluvchi tashkilotning maqomi, huquq va majburiyatlari hamda kreditor bilan javobgarlikni aniq belgilash zarur. Shu orqali uch tomonlama munosabatlardagi noaniqliklar bartaraf etiladi.

2. Qarz yukini hisoblash majburiyatini qonun darajasida mustahkamlash, uni barcha kredit tashkilotlari uchun yagona va majburiy standart sifatida joriy etish hamda hisob-kitoblarning to'g'riligi ustidan Markaziy bank nazoratini kuchaytirish lozim.

3. Reklama va shartnoma munosabatlarida iste'molchilar huquqlarini buzgan holatlar uchun javobgarlikni kuchaytirish, reklama mazmuniga nisbatan aniq talablar va oldindan tekshiruv mexanizmlarini joriy etish hamda murojaatlarni tezkor ko'rib chiqish tizimini takomillashtirish zarur.

4. Ortiqcha qarzдорlikni kamaytirish maqsadida kredit berishda to'lovga layoqatni baholash mezonlarini qat'iylashtirish, muammoli kreditlar bo'yicha erta ogohlantirish va restrukturizatsiya mexanizmlarini kengaytirish kerak.

5. Impulsiv qarorlar asosida kredit olishni kamaytirish maqsadida "sovish davri" (cooling-off period) amaliyotini joriy etish. Ya'ni kredit mablag'larini darhol emas, ma'lum muddatdan keyin ajratish hamda iste'molchining shartnomadan oson voz kechish huquqini qonuniy kafolatlash darkor.

6. Amaldagi qonunchilikda mavjud bo'shliq joylarni to'ldirish choralarini ko'rib chiqish, jumladan, asosiy tushuncha va prinsiplarni aniqlash, masofaviy kreditlash, talab qilish huquqini o'tkazish, tovar iste'mol krediti va zamonaviy raqamli kredit xizmatlarini to'liq huquqiy tartibga solish zarur.